

Univerzitet u Tuzli
Filozofski fakultet
Odsjek za historiju

Zimski semestar akademske 2014./2015. god.

Izborni predmet: „Tragovima naših komšija: Jevreji u Bosni i Hercegovini i holokaust“¹

Tuzla, 11.12.2014.godine

Predavanje na temu:

„Podučavanje o holokaustu u različitim obrazovnim sistemima“²

Gost predavač:

Dr. Falk PINGEL³, „Georg Eckert Institut“ za međunarodno izučavanje udžbenika iz Njemačke i „Erinnern.at“ austrijska vladina organizacija za edukaciju o holokaustu

Podučavanje holokausta: od nacionalnog ili evropskog do globalnog događaja

Učionica je polazna tačka različitih društvenih interesanata koji žele uticati na sadržaj i metodologiju procesa podučavanja. Generalno mogu se diferencirati tri sfere uticaja: edukaciona politika, istraživanje i pedagogija.

- Politički autoriteti koje najčešće predstavljaju državni sponzorirani nastavni programi sa jasnim ciljevima: zašto bi se nešto trebalo podučavati, odnosno u slučaju historije, ostati zapamćeno?
- Istraživanje okrenuto kao određenoj temi pruža mnoštvo znanja, teoretske modele i objašnjenja koja autori nastavnih programa i udžbenika moraju uvažiti. Sadržaj i

¹ Ovaj izborni predmet finansiran u okviru EU-projekta "After the traces of our neighbors: Jews in Bosnia and Herzegovina and the Holocaust".

² Autor teksta je gost predavač dr. Falk Pingel. Sva prava na tekst pripadaju isključivo autoru teksta.

³ Dr. Falk Pingel studirao je historiju, filozofiju i starogrčki. Doktorirao je 1976. na Univerzitetu Bielefeld s disertacijom na temu nacionalsocijalističkih koncentracijskih logora. Od 1973. do 1983. te od 1997. do 2000. Falk Pingel predavao je na Univerzitetu Bielefeld. Od 1983. radio je kao naučni saradnik, a od 1993. do napuštanja službe 2009. obnašao je dužnosti direktora te zamjenika direktora Instituta Georg Eckert za međunarodno istraživanje udžbenika. Osim toga je od 2003. do 2004. bio voditelj Odjela za obrazovanje pri Misiji OESS-a u Bosni i Hercegovini. Dr. Falk Pingel je ekspert pri udžbeničkim komisijama u međunarodnim organizacijama kao što su UNESCO, Vijeće Europe, OSCE, te pri raznim nevladinim organizacijama u Njemačkoj i drugim zemljama. Na Institutu Georg Eckert bio je voditelj naučno-istraživačke teme „Slike sebe i drugih: muslimanska društva u Evropi“. Također, sudjelovao je u aktivnostima instituta vezanim za razvoj, inovaciju i upoređivanje udžbeničkih materijala u Izraelu u Palestini, te u reformi obrazovnog sistema vezanog za izučavanje historije u jugoistočnoj Evropi, posebno u Bosni i Hercegovini.

metodologija moraju biti u skladu sa rezultatima istraživanja. Međutim, ista su često kontroverzna, a uz to ne daju jasan kriterij na osnovu kojeg bi se izvršila selekcija sadržaja koji bi trebalo podučavati.

- Pedagogija postavlja granice šta se može prenositi učenicima određenih uzrasta u određenom ograničenom vremenskom periodu. Definiše šta im je razumljivo i svarljivo što se tiče njihova intelektualnog kapaciteta. Pedagoški okvir učionice naglašen je nacionalnim ili čak i regionalnim uslovima, te često zavisi od različitih faktora (broj učenika po učionici, frontalno nasuprot studentski orijentiranom podučavanju, memorizacija činjenica nasuprot razvijanju kritičkog razmišljanja, hronološki nasuprot tematskom pristupu).

Dominacija nacionalno orijentiranog pristupa

Do danas u većini država svijeta historija je u biti podučava kao historija nacija a ne „historija čovječanstva“⁴. U pravilu, nacionalne historije formiraju osnovu nastavnog plana i zauzimaju najveći dio udžbenika. Važnost za nacionalnu historiju vodeći je kriterij za sadržaje međunarodnog karaktera.

Do kraja stoljeća pozicije o holokaustu u nastavnim planovima zavisile su umnogome od pojedinih nacionalnih političkih i pedagoških tradicija u podučavanju historije. Ova zavisnost od konteksta rezultirala je u drugačijim ciljevima podučavanja i različitim formama učenja i podučavanja o holokaustu.

U većini zemalja počinilaca i žrtava, holokaust je bio dio dominantnog hronološkog pristupa historiji koji obuhvata period od predhistorije do danas.

Što se tiče Njemačke, kao zemlje počinilaca, jedan od ključnih problema u interpretaciji bilo je pitanje da li i kako holokaust može biti integrisan u kontinuitet njemačke historije. Sjećanje na zločine počinjene od strane vlastite nacije ili države predstavlja veliki izazov: Kako referenca na „negativnu“ prošlost može biti uključena u „pozitivnu“ historijsku svijest o vlastitoj naciji?

Pitanje o tome kako je i zašto nacistička diktatura izrasla u genocidni sistem još je veliki izazov za mlade Nijemce. U prošlosti, njemački udžbenici nastojali su pokazati kako je korak po korak teklo pretvaranje njemačkih državnih ustanova od već uzdrmane demokratije do nasilne diktature da bi objasnili kako su se holokaust i drugi zločini mogli desiti. Moglo bi se reći da je razumijevanje uzroka diktature smatrano važnijim nego suočavanje i empatija sa

---

⁴ I draw in the following on Falk Pingel (2014) *The Holocaust in textbooks: from a European to a global event*, In: *Holocaust Education in a Global Context*, eds. Karel Fracapane and Mathias Haß, Paris: UNESCO, pp. 77-87; see also Falk Pingel (2001) *Teaching the Holocaust in Its Own Right – a reassessment of current pedagogical orientations*. In: *Beiträge zur historischen Sozialkunde, Special Issue 2001: Teaching the Holocaust and National Socialism*, pp. 3-10 and Falk Pingel (2006) *From Evasion to a Crucial Tool of Moral and Political Education: Teaching National Socialism and the Holocaust in Germany*. In: *What Shall We Tell the Children? International Perspectives on School History Textbooks*, eds. Stuart J. Foster/Keith A. Crawford, Greenwich/Conn.: Information Age Publishing, pp. 131-153.

žrtvama. Ovaj pristup promijenjen je tek 70-ih i 80-ih godina 20. stoljeća kada je naglasak stavljen na žrtve.

U zemljama okupiranim od strane Njemačke holokaust je dugo posmatran u okviru nacionalne historije. Međutim, zločin nad Jevrejima nije bio centralan, jer su Jevreji činili samo mali procenat populacije niti su pripadali nukleusu nacije, pa je nacionalno sjećanje koncentrisano na heroizam, otpor i patnje većinske populacije.

Trendovi demitologizacije nacionalne historije koji su se javili nakon sedamdesetih godina dobili su na značaju nakon pada Sovjetskog saveza, što je otvorilo prostor debatama o međuodnosu većinske i manjinskih populacija za nacističke okupacije. Debate su dovele u pitanje dominantnost paradigme otpora, te naglasak stavile više na kolaboraciju, indiferentnost, apatiju i patnju.

Dovođenjem u pitanje tradicionalnih nacionalnih paradigmi razvijena je humanija naracija koja se bavi moralnim izazovima koje narodu postavlja diktatorski sistem. Ovi tokovi su uticali i na nastavne planove, koji su dobili više prostora i naglaska na perzekuciju i patnju Jevreja kao jedan od najznačajnijih događaja Drugog svjetskog rata. Imidž rata je također promijenjen. Prezentiranje vojnih događaja je postalo manje važno dok je uticaj rata na ljude – i vojnike i civile – postao fokus kroz biografska djela, ilustracije i sl.

Međutim, sa raspadom Sovjetskog sistema izronila su „sukobljavajuća“ sjećanja na masovne zločine koje je počinila komunistička vlast, a koji su u rangu holokausta. Ovi tokovi imali su ponekad problematične rezultate. U nekim zemljama, kako je to slučaj u baltičkim državama na primjer, komunistički zločini i ugnjetavanje bili su „bliži“ narodu, jer su bili u svježem sjećanju. Samim time, nacističko ugnjetavanje manje je obrađivano od komunističkog terora. U Rusiji pak, posljednji se tretira tek rijetko, jer se ne uklapa u imidž komunističkog otpora i hrabre borbe protiv nacista, koji još dominira sjećanjem na „Veliki patriotski rat“, kako je Drugi svjetski rat poznat u Rusiji.

Konceptualiziranje holokausta kao univerzalne paradigme: uspjesi i padovi

Međunarodna suđenja, sve veća tematska istraživanja i implementacija međunarodne pravde u post-konfliktnim zonama nakon holokausta razvili su razumijevanje „zločina protiv čovječnosti“ i „genocida“ čiji je holokaust glavni primjer. Ovakvo stanje imalo je uticaj gotovo širom svijeta imalo je posljedice i na obrazovni sektor zemalja koje nisu dotaknute holokaustom. Mnoge od ovih zemalja uključile su lekcije o holokaustu u svoje nastavne planove i udžbenike u posljednjih 20 godina. U njihovom slučaju, zločini nad Jevrejima pod nacionalsocijalizmom vrijedni su pažnje zbog monstruoznih razmjera događaja i univerzalnog značaja istog.

Holokaust se posmatra kao paradigmatični događaj bez obzira na to gdje se nalazi u okvirima nacionalnog i nacionalne historije.

Međunarodni ili globalni pristup historiji jasnije u odnosu na nacionalno orijentisanu naraciju pokazuje da određene historijske pojave imaju različito značenje u nacionalnom kontekstu,

dok drugi imaju globalni značaj bez obzira na nacionalnu naraciju. Autori historijski udžbenika u zapadnoj Evropi sve veću pažnju pridaju politici sjećanja da bi studentima omogućili da razumiju procese promjene sjećanja koji nisu fiksirani kroz historijske događaje već pod uticajem različitih interesa kojih ljudi imaju u historiji.

Ovo najbolje ilustruju njemačke i francuski udžbenici: prezentiraju slike memorijalnih centara holokausta u dva različita dijela svijeta, postavljajući pitanje studentima zašto se, s jedne strane holokaust pamti na svim ovim mjestima, a sa druge, zašto se veličina, dizajn i funkcija memorijalnih mjesta razlikuje.⁵

Prezentacija holokausta koja dekontekstualizira isti od historijske pozadine izostavlja detaljan opis uspona nacizma.⁶ Uzimajući u obzir ograničeno vrijeme za podučavanje o holokaustu, plan i program se uglavnom fokusira na najgore faze ove historije i rijetko se bavi različitim koracima, od diskriminacije do egzekucije. Objašnjenja ostaju na generalnom nivou, kao što su uticaji rasizma ili antisemitizam.

Nedostatak dekontekstualizacije holokausta je taj da ostaje nepovezan sa širokom lepezom nacističkog nasilja na rasnoj i drugoj osnovi, kao što je slučaj nasilja nad Romima ili hendikepiranima. Iako autori udžbenika uzimaju holokaust kao dio šire cjeline, često je jedini slučaj genocida predočen u cjelini, čime se totalitet i različitost rasističke prijetnje nikad stvarno ne adresira. Analiza udžbenika u SAD-u pokazala je da neki udžbenici spominju samo Jevreje kao žrtve nacističkog rasizma.⁷

Neke zemlje i dalje odbacuju uključivanje holokausta u svoje nastavne programe; u ovim slučajevima politički podržane strategije aktivnog negiranja često su na djelu (kakav je slučaj u nekim zemljama Bliskog istoka)⁸. Međutim, nekad se jednostavno osjeća da je holokaust stran vlastitoj historiji i skreće pažnju studenata sa vlastitih traumatičnih iskustava u nedavnoj historiji. Diseminacija obrazovanja o holokaustu interpretira se kao nova vrsta kulturnog hegemonizma sa Zapada.

U kontrastu sa ovim, u nekim hrvatskim, srpskim i bosanskim udžbenicima uočava se gotovo inflatorno korištenje termina genocid koje se primjenjuje i na državno-sponzorirano ubijanje

⁵ *Histoire/Geschichte. L'Europe et le monde depuis 1945/Europa und die Welt seit 1945* (2006). Eds. Guillaume le Quintrec/Peter Geiss, Paris: Nathan/Stuttgart: Klett, pp. 36-37.

⁶ Dan Diner (2007) *Gegenläufige Gedächtnisse. Über Geltung und Wirkung des Holocaust*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, critically comments on the separation of the Holocaust from the Second War context in public commemoration.

⁷ David Lindquist (2009) *The Coverage of the Holocaust in High School History Textbooks*. In: *Social Education*, 73(6): 298-304.

⁸ Gilbert Achcar (2010) *The Arabs and the Holocaust: the Arab-Israeli war of narratives*. Transl. by G. M. Goshgarian, London: Saqi; Goetz Nordbruch (2002) *Narrating Palestinian Nationalism. A study of the new Palestinian textbooks*. Washington: The Middle East Media Research Institute (MEMRI).

neprijatelja koje se desilo u modernoj historiji ili u srednjem vijeku. Na ovaj način insinuira se da je neprijatelj pokazivao genocidno ponašanje kroz stoljeća.⁹

Komparativni pristup može, u nedostatku pažnje, da pojednostavi stvari. Neki kineski udžbenici pokazuju slike holokausta kada se bave masakrima u Nanjingu počinjenim od strane japanskih trupa za Drugog svjetskog rata. Poruka je jasna: djela japanske vojske su „holokaust“ ili „genocid“. Holokaust se ne tretira zasebno, već je simbol da se objasne drugi događaji.¹⁰ U ovim slučajevima, holokaust, ili termin genocid, je univerzalni simbol kojim se referira da bi se vlastita historija ubjedljivije predstavila.

S obzirom da univerzalni pristup holokaust uzima kao paradigmu genocida generalno, otvoren je za komparativno posmatranje spram drugih slučajeva genocida. Komparativni pristup treba studentima omogućiti da uoče i identificiraju sličnosti, ali i razlike. Ovo može izgledati lako, ali je teže izvesti isto u učionici. Često, studenti su pod utiskom strahota holokausta i imaju mnogo pitanja da bi razumjeli zašto se isti mogao desiti, da nisu bili u stanju tretirati drugi primjer sa istom pažnjom i preciznošću. Transfer znanja ostaje jedan od najambicioznijih ciljeva učenja univerzalnoga pristupa u podučavanju holokausta.

Ovo je posebno slučaj kada se holokaust interpretira kao događaj od globalnog značaja, mora biti lokaliziran i personaliziran da bi prenio didaktičku poruku koja bi približila globalni značaj događaja iskustvima i nazorima studenta. Dnevnik Ane Frank postao je jedan takav dokument sa globalnom porukom koji se može naći u udžbenicima diljem svijeta. Čini se ubjedljivim jer obuhvata oboje, i očajnu situaciju progonjenih koja ne nudi izlaz od smrti na kraju, ali i potragu za alternativnim opcijama koje nam pomažu da ne gubimo nadu i sačuvamo ljudskost što je duže moguće.

Koncentrisanje na ugnjetavanje i patnju uvijek nosi i opasnost „viktimizacije“, tj. posmatranje Jevreja samo kao žrtava ugnjetavanja.

Da bi se produbilo razumijevanje studenata o konkretnoj situaciji žrtve kao i izvršioi izloženi su nizu programa podučavanja koji su razvijeni sa ciljem da studente suoče sa problemom izbora, a pod određenim uslovima: Kako bi se ja ponašao u sličnoj situaciji? Materijali za podučavanje sa generalnim pristupom vođenim ljudskim pravima adresira pitanja behavioralne prirode (prirode ponašanja) i moralnog izbora. Od studenta traže lični moralni i emocionalni angažman.

Ovakvo podučavanje zahtijeva situaciju u učionici koja dozvoljava otvorenu debatu i učitelje koji su spremi uhvatiti se u koštac sa emocionalnim izjavama. Učitelji često koriste igranje uloga ili simulaciju – pedagoške alate koji nisu jednostavno upotrebljivi u normalnom

⁹ Falk Pingel (2004) „Sicher ist, dass...der Völkermord nicht mit Hitler begann und leider auch nicht mit ihm endet.“ *Das Thema „Völkermord“ als Gegenstand von Unterricht und Schulbuch.* In: *Genozide und staatliche Gewaltverbrechen im 20. Jahrhundert*, eds. Verena Radkau/Eduard Fuchs/Thomas Lutz, Wien: Studienverlag.

¹⁰ Ju-back Shin (2012) *The Second World War in World History Textbooks of Korea, China and Japan. In History Education and Reconciliation – comparative perspectives on East Asia.* Eds. Un-suk Han/Takahiro Kondo/Biao Yang/Falk Pingel, Frankfurt/M: Peter Lang, pp. 119-134.

učioničkom radu. Time je još više važno da materijal za podučavanje nudi pristupe/izvore koji dozvoljavaju individualiziranje žrtve kao i izvršilaca.

Često, podučavanje se fokusira na žrtve da bi izazvao simpatiju i razumijevanje. Koliko god da je to važno, nema neke vrijednosti bez adresiranja razloga i motivacija izvršilaca. Dalje, dihotomija žrtve i izvršioca treba biti razbijena jer ona predstavlja prejednostavan model diktature u modernom društvu. Istraživanje nudi sofisticiranije modele koje studenti mogu lako shvatiti: Trijada izvršilaca, žrtava i posmatrača Raula Hilberga može biti i dodatno razložena.¹¹

Društvena i ideološka pozadina izvršilaca pokretač je kontroverzne akademske debate. Modeli objašnjavanja obuhvataju ona od „običnih ljudi“ do „voljnih egzekutora“.¹² Uprkos mnogim izvorima koji se bave pričama izvršilaca, materijal za podučavanje još uvijek iste prikazuje u pojednostavljenoj slici, fokusirajući se na figure kao što su Hitler i Himmler, ili članove SS-a.

Zaključak

Važni faktori:

Ukupni sadržaj u koji je holokaust usađen: nacionalna historija, Drugi svjetski rat, generalna historija (genocid).

Fokus: žrtve – izvršitelji

Izazovi : činjenice – emocije.

---

¹¹ Raul Hilberg (1993) *Perpetrators, Victims, Bystanders. The Jewish Catastrophe 1933-1945*. New York: Harper Perennial.

¹² Christopher Browning (1992) *Ordinary Men: Reserve Police Battalion 101 and the Final Solution in Poland*. New York: HarperCollins; Daniel Goldhagen (1996) *Hitler's Willing Executioners: Ordinary Germans and The Holocaust*. New York: Alfred A. Knopf.

